

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research

Article

Geliş/Received: 30.08.2025

Kabul/Accepted: 20.01.2026

DOI: 10.17822/omad.133505

Atıf/Citation: Özgeriş, M.M. “ Osmanlı Şerh Geleneğine Yeni Bir Halka: İmam Bûsîrî’nin Kasîde-i Hâiyye’ sine 19. Yüzyılda Yazılmış Arapça Bir Şerh”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/35 (2026): 121-135.

Mutlu Melis ÖZGERİŞ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: mmelis.yardimci@atauni.edu.tr,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1393-8669>

**Osmanlı Şerh Geleneğine Yeni Bir Halka: İmam Bûsîrî’nin
Kasîde-i Hâiyye’ sine 19. Yüzyılda Yazılmış Arapça Bir Şerh**

***A New Link in the Ottoman Commentary Tradition: The Arabic
Commentary on Imam Busiri's Kaside-i Haiyye Written in the 19th
Century***

Öz: Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden olan, Fars ve Türk edebiyatında yüzyıllarca birçok sanatkar üzerinde derin etki bırakan İmam Bûsîrî, özellikle Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Hemziyye, Kasîde-i Mudariyye adlı kasideleriyle tanınmaktadır. İmam Bûsîrî her ne kadar bu kasideleriyle bilinse de onun hem dinî hem edebî yönünü ortaya koyan başka manzumeleri de olmuştur. Bunlar arasında yer alan Kasîde-i Hâiyye, ilk mısrasında geçen “Es-subhu beda” ifadesiyle anılan ve günümüzde bestelenerek ilahi şeklinde okunan bir kaside olarak dikkat çekmektedir. İmam Bûsîrî’nin Hz. Muhammed’e duyduğu muhabbetle yazılmış na’t türündeki 8 beyitten oluşan bu kısa kaside, İmam Bûsîrî’nin sonradan tertip edilen Divan’ında yer almış ve kafiye harfinden ötürü Kasîde-i Hâiyye (el-Kasidetü’l-Hâiyye) olarak adlandırılmıştır. İmam Bûsîrî’nin şiirlerine; sayısız şerh, tercüme, tahmis vd. yazılmıştır. Bu çalışmada, 19. yüzyılda Anadolu coğrafyasında yaşamış Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi’nin İmam Bûsîrî’nin Kasîde-i Hâiyye’ sine Arapça ve mensur şekilde hermenutik bir yaklaşımla yazdığı şerh ele alınmıştır. Mustafa Kâmil Efendi’nin şerhi, İslam kültüründe şerh geleneği içerisinde Anadolu’ya ait değerlerle yorumlanan bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmayan şerh metni yazıldığı dilden çevrilerek, şekil ve muhteva özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise şerh metni, Osmanlı ve Arap edebiyatı şerh geleneği bağlamında tartışılmış; Mustafa Kâmil Efendi’nin edebî ve ilmî yönü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, Es-subhu beda, Mensur, Mustafa Kâmil, Osmanlı Dönemi, Yorum.

Abstract: Imam Busiri, one of the leading figures of Arabic literature who also profoundly influenced many artists in Persian and Turkish literature for centuries, is particularly known for his qasidas titled Kaside-i Bürde, Kaside-i Hemziyye, and Kaside-i Mudariyye. Although Imam Busiri is known for these qasidas, he also wrote other poems that reveal both his religious and literary sides. Among these, the Kaside-i Haiyye stands out as a qasida that is sung as a hymn today, known for the phrase “Es-subhu beda” in its first line. This short ode, consisting of eight verses of the na’t type, written by Imam Busiri out of his love for the Prophet Muhammad, was included in Imam Busiri’s later compiled Divan and was named Kaside-i Hâiyye (el-Kasidetü’l-Hâiyye) because of its rhyme. Countless commentaries, translations, tahmis, tashir, etc. have been written on Imam Busiri’s poems. This study examines the commentary written by Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi, who lived in Anatolia in the 19th century, on Imam Busiri’s Kaside-i Haiyye in Arabic and prose, using a hermeneutic approach. Mustafa Kâmil Efendi’s hermeneutic commentary stands out as an example interpreted with values specific to Anatolia within the tradition of commentary in Islamic culture. Within the scope of this study, this commentary text, which had not been studied previously, was translated from its original language and examined in terms of its form and content. At the end of the study, the commentary text was discussed in the context of the Ottoman and Arabic literary commentary traditions, and the literary and scholarly aspects of Mustafa Kamil Efendi were revealed.

Keywords: Arabic literature, Es-subhu beda, Prose, Mustafa Kamil, Ottoman Period, Commentary.

Extended Abstract: The concept of commentary, etymologically meaning to open, explain, separate layers, and add depth, terminologically refers to the activity of making closed texts understandable, completing deficiencies, correcting errors, and adding an educational dimension to the text. In the world of Islamic culture and literature, commentary is an important genre, particularly in Arabic literature, written to make famous poetic and prose works

more accessible to wider audiences. In this context, Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi, a 19th-century poet and commentator, attracted attention with his commentaries written in Arabic and Turkish.

Known in Mevlevî circles as Kâmil-i Mevlevî and using the pen name “Kâmil” in his poems, Mustafa Kâmil Efendi stood out not only as a poet but also as a commentator, continuing the classical tradition of commentary while making original contributions to his works.

One of the texts he worked on was the Kaside-i Haiyye, a short poem by Imam Busiri, one of the leading poets of 13th-century Arabic literature. One of the texts he worked on is the short na't ode titled Kaside-i Hâiyye by Imam Busiri, one of the leading poets of 13th-century Arabic literature. Known for his deep love for the Prophet, Bûsîrî's poems have attracted great interest in both Arabic, Persian, and Turkish literature for centuries and have been interpreted in various genres such as commentary, tahmîs, taştîr, and translation. This study examines the commentary written by Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi, who lived in Anatolia in the 19th century, on Imam Busiri's Kaside-i Haiyye.

The only known copy of the commentary in question is registered in the National Library Manuscript Collection, in manuscript number 26 Hk 845 belonging to the Eskişehir Provincial Public Library. Mustafa Kâmil follows the classical method in his commentary by first quoting each couplet and then explaining it. In the qasida, the Prophet Muhammad's luminous face, the comparison of his black hair to the night, his superiority over other prophets, his guidance to humanity, his miracles (the splitting of the moon, the speaking of trees and stones), the Isra and Miraj event, the forgiveness of the ummah, and the possibility of salvation by responding to his call are mentioned.

Mustafa Kâmil Efendi extensively utilized verses and hadiths while explaining these themes, thus imparting both scholarly and spiritual depth to his commentary.

The commentary has a three-layered structure: the first layer consists of grammatical analyses (morphology, syntax, derivation), the second layer explains the translation of the verse into prose, and the third layer interprets the esoteric and intended meanings of the couplets. With this method, the commentator has revealed both the superficial meaning of the text and its deeper layers, emphasizing the superiority of the Prophet by explaining the literary arts behind the words and phrases.

Another noteworthy aspect of Mustafa Kâmil Efendi's commentary is the continuation of the style seen in the beloved depictions of classical literature in the praise of the Prophet. The contrast between night and day in the first couplet of the ode expresses that both the attributes of beauty and majesty are united in the Messenger of Allah. Thus, the commentary goes beyond being merely an explanatory activity and is enriched with literary comparisons and aesthetic interpretations.

The commentary text also includes accounts of the virtues of Bûsîrî's ode. It is reported that Bûsîrî was cured after suffering a stroke through the recitation of his ode; it is said that the ode provides both worldly and otherworldly benefits to the reader and will make them respected in the eyes of sultans. This approach shows that the commentary has a spiritual and mystical dimension in addition to its didactic aspect.

Ultimately, Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi's commentary on the Kaside-i Haiyye constitutes an important example of the classical commentary tradition in the 19th century. This work, which demonstrates his knowledge of both Arabic literature and Islamic sciences, also presents the literary, scientific, and mystical dimensions of the love for the Prophet Muhammad. At the end of the commentary text, it is emphasized that salvation is possible by responding to the Prophet's call, and it concludes with a prayer. Thus, Mustafa Kâmil Efendi's commentary stands out as a valuable example not only in terms of literary history but also in terms of the function and continuity of the commentary tradition in Islamic culture.

Giriş

Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî, 13. yüzyılda yaşamış Arap edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Baba tarafı Bûsîrî olduğu için Bûsîrî, anne tarafı Delâslı olduğu için Delâsî, bazen de bu iki kelimenin birleşimi olan Delâsîrî nisbesiyle anılmaktadır. Kaynaklarda daha çok İmam Bûsîrî olarak zikredilen şairin, çoğu manzum olan, özellikle de Hz. Muhammed'e duyduğu muhabbeti yansıtan kasideleri bulunmaktadır.¹ Şair, şiirlerini bir divanda toplamamıştır; ama Muhammed Seyyid Kîlânî, onun *Divan*'ını hazırlamıştır.

¹ Mahmut Kaya. “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd.” <https://islamansiklopedisi.org.tr/busiri-muhammed-b-said>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025; Mustafa Irmak. *Kaside-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi (Bûsîrî-Abdî)*. (İstanbul: Buhara Yayınları, 2024).

Ondan başka, Ömer et-Tabbâ, Ahmed Ferîd el-Mezyedî, Salâhuddîn el-Hevârî, Ahmed Hasan Besec ve Muhammed Altuncî tarafından *Divan*'ı neşredilmiştir.²

Arap edebiyatının yanı sıra Fars ve Türk edebiyatında da sanatkârı etkileyen İmam Bûsîrî'nin şiirlerine onlarca şair tarafından şerh, tercüme, tahmis, taştir vd. yazılmıştır.

Kelime manası olarak şerh; açmak, açılmak, kesmek, et kütllesinden bir parça koparmak ve katmanlarını açmak, bir şeyi genişletip yaymak, sorunlu, kapalı ya da gizli bir sözü açık hâle getirmek, bir nesneyi keşfetmek, kalbi açıp temizlemek, yorumlamak, aydınlatmak, bir metnin nüktelerini bulmak, sırrını açığa çıkarmak vd. anlamlarını taşımaktadır. Geniş çerçevede ise bir metni izah etme, tamamlama, katman kazandırma, tashih ya da tahkik etme, metni öğretilir hâle getirme, sembollerin dünyasını kavrama eylemidir.³ Literatürde ise şerh, bir ilim dalında tanınmış genellikle muhtasar metinler için yazılan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserlere karşılık kullanılmaktadır.⁴

İslâm edebiyatında şerh geleneği, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında klasik metinlerin anlaşılması, aktarılması ve yorumlanması bakımından temel bir ilmî ve edebî faaliyet olarak görülmektedir. Bu gelenek hem metni açıklama hem de yazıldığı dönemin dil, düşünce, estetik ve bilgi anlayışını yansıtırma bakımından önem taşımaktadır.⁵ Metin tenkidi ve dil tarihi için de kıymetli bilgiler vermekle birlikte metinle okuyucu arasında anlam üretimi sürecini meydana getirmektedir, yani şerh geleneğinin hermeneutik boyutu bulunmaktadır. Ayrıca şerh geleneği, dinamik yapısıyla kültürün ilim, ahlak ve estetik değerlerini sonraki nesillere aktarırken bunu bir açıklama şeklinde değil, yeniden yazma eylemi olarak kurgular. Metin merkezli düşünme biçimini temsil eden bu geleneğe 13. yüzyılda yaşamış İmam Bûsîrî Hz. Muhammed'e yönelik kasideleriyle öncülük etmiştir. Yüzyıllar boyunca onun eserlerine farklı dillerde şerhler yazılmıştır. *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Hemziyye*, *Kasîde-i Mudariyye* adlı kasideleri geleneği başlatan şiirlerinden birkaçıdır.

İmam Bûsîrî'nin kasidelerine şerh yazan isimlerden biri de Mustafa Kâmil Efendi olmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şair, Anadolu coğrafyasında, Kahramanmaraş'a bağlı Elbistan'da doğmuştur. Birçok medeniyete tanıklık eden Elbistan'da âlim-kadı yetiştirmede dikkat çeken Yemlihâzâde ailesine mensup olan şair/şârih, uzun yıllar kadılık makamında görev yapmış ve 1294/1877 yılında Kayseri kadısı iken vefat etmiştir.

Mevlevî çevrelerde Kâmil-i Mevlevî olarak da tanınan, şiirlerinde Kâmil mahlasını kullanan Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi, 19. yüzyılda yaşamış şairlik yönünün yanı sıra şârihlik yönü de öne çıkan bir isimdir. Kaleme aldığı eserlerden Arapçaya hakimiyeti görülen Mustafa Kâmil Efendi, İslami ilimlere de vakıftır ve kendisi de tefsir, hadis, tasavvuf kitapları okuduğunu ve bu alanlarda mütalaalarda bulunduğunu vurgulamaktadır. Nitekim yazdığı Arapça şerhleri, hem onun dinî bilgisini hem de Arap edebiyatına ait sarf, belagat, nahiv ilimlerine hakimiyetini ortaya koyar.

Şârih, sadece manzum metinleri değil, mensur metinleri de Arapça şerh etmiş ('*Arûz-ı Endelüsî Şerhi*' gibi); şerh kavramıyla ilgili olan hâşiye, ta'likât türünde eserler de kaleme almıştır ('*Ta'likât 'alâ Nuhbeti'l-Fiker fî Fennü'l-Hadîs ve Hâşiye 'Alâ Karatepli*' adlı eserleri gibi). Ayrıca kendi şiirini şerh eden müstesna isimlerden biri olmuştur ('*Adem Kasidesi*' ve şerhi). Arap edebiyatının önemli şairlerinden Ka'b bin Zühayr'ın *Bânet Su'âd Kasidesi*'ne Türkçe; İmam Bûsîrî'nin *Mudariyye Kasidesi*'ni ve na't türündeki *Kasîde-i Hâiyye*'yesine Arapça şerh

² Kenan Demirayak. *El-Bûsîrî El-Kasîdetü'l-Hemziyye ve Manzum Bir Türkçe Çevirisi*. (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2020).

³ Kenan Mermer. *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp-Kasîde-i Bürde Örneği*. (İstanbul: İz Yayınları, 2020).

⁴ Sedat Şensoy, "Şerh." <https://islamansiklopedisi.org.tr/serh>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.

⁵ L.W.C. (Eric) Van Lit. "Commentary and Commentary Tradition: The Basic Terms for Understanding Islamic Intellectual History." *MIDÉO*, no. 32 (2017).

yazmıştır.⁶ Bu anlamda, özellikle Arap edebiyatının tanınmış eserlerini hem Türkçe hem de Arapça şerh yoluna giden Mustafa Kâmil Efendi, 19. yüzyıl şairleri arasında farklı bir konumda olmuştur.

Bu çalışmada Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi'nin İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*'sine yazmış olduğu şerh ele alınmıştır. Çalışmayla, İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*'sine Anadolu coğrafyasında yazılmış olan şerhin literatüre kazandırılması ve İslam edebiyatında önemli bir yeri olan şerh geleneğinin Anadolu coğrafyasındaki yansımalarının takip edilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışma, İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*si üzerine Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi tarafından yazılmış olan şerhi konu edinmektedir. Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*si, ilk mısrasında geçen "Es-subhu beda" ifadesiyle de anılan ve günümüzde bestelenerek ilahi şeklinde okunan bir kaside olarak dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'e duyulan sevginin yansıması olan na't türündeki 8 beyitten oluşan bu kısa kaside, İmam Bûsîrî'nin sonradan tertip edilen *Divan*'ında yer almış ve kafiye harfinden ötürü *Kasîde-i Hâiyye (el-Kasîdetü'l-Hâiyye)* olarak adlandırılmıştır. 19. yüzyılda Anadolu coğrafyasında yaşamış olan Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi de bu kısa kasideye Arapça ve mensur şekilde hermenutik bir yaklaşımla şerh yazmıştır. Hermenutik yaklaşım genel anlamda, bir metnin, ifadenin ya da eserin yorumlanması sanatıdır. Kökleri Antik Yunan felsefesine kadar uzanan hermeneutik yaklaşımda farklı bir dil ya da kültüre ait olan anlam bütünlüğü, bireyin kendi dil ve kültürüne göre açıklanarak, yorumlanır. Çoğunlukla metinler üzerine odaklanır ve metnin ne olduğu, metnin nasıl açılması gerektiği, metinde yanlış anlaşılmanın önüne nasıl geçileceği vd. sorunlara eğilir. Temel ilkesi; örtük sözü açığa kavuşturma, anlaşılır hâle getirme, yorumlama olan hermeneutik yaklaşım, tarihsel gelişim süreci içerisinde teoloji, hukuk, filoloji, tarih, güzel sanatlar ve felsefe gibi çok farklı alanlara uyarlanmıştır.⁷

Çalışmada yöntem olarak ise kalitatif araştırma yöntemlerinden metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan şerh metni, Milli Kütüphane'den (Türkiye) temin edilerek sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Metnin öncelikle çeviri yapılmış, daha sonra metin şekil ve içerik özellikleriyle incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise birçok yönüyle incelenen şerh metni, Anadolu ve Arap edebiyatı şerh geleneği bağlamında tartışılmıştır.

1. Şekil ve Muhteva Özellikleri İle İmam Bûsîrî'nin Kasîde-i Hâiyye'sine Yazılan Şerh

İslam kültür ve edebiyat dünyasında şerh, özellikle Arap edebiyatında meşhur manzum ve mensur eserlerin daha geniş kitlelerce anlaşılması için kaleme alınan önemli bir türdür. İmam Bûsîrî'nin kasidelerine, özellikle *Kasîde-i Bürde*'sine şerh yazma ise yüzyıllar içinde bir gelenek hâlini almıştır. Şârihlik yönü bulunan Mustafa Kâmil de geleneğe uyarak Bûsîrî'nin bir kasidesini hermenutik olarak şerh etme yoluna gitmiştir. Ama onun çok bilinmeyen bir kasidesini şerh ederek de gelenekten ayrılmış, özgünlüğünü manzume seçimiyle ortaya koymuştur. Ayrıca şerh usulü noktasında da geleneğe bağlılığı şerh metnine yansımıştır.

Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi'nin Bûsîrî'nin *Divan*'ında yer alan 8 beyitlik kısa kasideye yazdığı şerhin bilinen tek nüshası; yine ona ait şerhlerin yer aldığı Türkiye'deki Milli Kütüphane (Ankara) Yazmalar bölümünde, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 26 Hk 845 numaradaki yazmada bulunmaktadır. 37b-40a varakları arasında yer alan metin, *Şerhi*

⁶ Mutlu Melis Özgeriş. "Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatı, edebî yönü ve eserleri." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 26 (21 Şubat 2022): 658-674.

⁷ Arslan Topakkaya. "Felsefî Hermeneutik." *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 4 (Aralık 2007); Sevrâ Fırıncıoğulları. "Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer." *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 53 (2016).

ÖZGERİŞ

Kasîdeti'l-Hâîye adıyla kayıtlıdır. ⁸ Şerh metni, talik hatla 21 satır hâlinde ve Arapça yazılmış manzum-mensur metindir. Şerhe kaynaklık eden kaside, manzum bölümü oluştururken görsel olarak mensur bölüm gibi yazılmış; şair, kasidenin her beytinin üstünü kırmızı mürekkeple çizerek belirtmiştir. Arapça yazılmış kasideyi Mustafa Kâmil Efendi, Arapça şerh yoluna gitmiştir. Önce kaynak metindeki beyti vermiş, sonra o beyti izah etmiştir. İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâîyyesi*, aşağıda (Türkçe çevirisiyle) verilmiştir:

Metinde Yer Alan Manzume	Türkçesi
الصباح بدا من طلعه والليل دجى من وفرته	Sabah nurunu O'nun çehresinden; gece ise karanlığını O'nun siyah saçlarından aldı.
فاق الرسلا فضلا و علا اهدى السبلا لدلالته	O, fazilet ve ulviyeti ile bütün resullerden üstün oldu; hidayetiyle yolları aydınlattı.
كنز الكرم مولى النعم هادى الامم لشريعته	Cömertlik hazinesi, o hazineden ihsan edendi; toplumları dinine ve hidayetine erdirdi.
النسب على الحساب كل العرب فى خدمته	Soyu temiz ve pek yücedir; bütün Araplar O'nun hizmetindedir.
سعت الشجر نطق الحجر شق القمر لشارته	Ağaç yürüdü, taş konuştu, ay onun işaretiyle yarıldı.
جبرئيل اتى لية اسرى والرب دعى لحضرته	İsra gecesi Cebrail O'na geldi, Allah O'nu huzuruna çağırdı.
نال الشرفا والله عفى عما سلفا عن امته	O yüce rütbelere erişti, Allah da O'nun ümmetini affetti.
فمحمدا هو سيدنا فالعرنا باجابته	Hz. Muhammed bizim efendimizdir, kurtuluşumuz onun davetine icabetledir.

H. Muhammed için yazılmış olan na't türündeki bu kaside, kafiye harfinden ötürü *Kasîde-i Hâ* (قصيدة لها) şeklinde adlandırılmıştır. 8 beyitlik bu kasidede Allah'ın Hz. Muhammed'i yüce kılmasından, Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğünden ve onun mucizelerinden bahsedilmiştir. Şârih, şerh yaparken ayet ve hadisler iktibasları yapmış, Bûsîrî'nin Hz. Muhammed'e duyduğu muhabbeti, okuyanların anlaması adına bir çaba içinde bulunurken şerhine imanî ve manevî bir derinlik katmıştır. Böylece Resûlullah'a methiyesinin yalnızca şiirsel bir zevk değil, aynı zamanda manevî bir şahitlik ve kulluk görevi olduğu vurgulamıştır. Şerh metninde geçen ayet ve hadisler, aşağıda Türkçe anlamlarıyla verilmiştir:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفَجَارَ لَفِي جَحِيمٍ	Şüphesiz iyiler nimet içindedir; günahkârlar da cehennem içindedir. ¹⁰
وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ	Kıyamet gününde adalet terazilerini kurarız. ¹¹ Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. ¹²
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ	Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik. ¹³
إِقْرَبْتَ السَّاعَةَ وَإِنَّشَقَّ الْقَمَرُ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ	Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirir ve "Bu devam eden bir sihirdir." derler. ¹⁴
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ ...	Kulunu gece yürüyüşüne çıkaran Allah her türlü noksandan münezzektir... ¹⁵
ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى	Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini ilettili. ¹⁶

⁸ Yemlihâzâde Mustafâ Kâmil Efendi, *Şerhü Kasîdeti'l-Hâ'îye*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 26 Hk 845/2.

⁹ Kaynak metindeki من kelimesi yerine عن ifadesi geçmektedir.

¹⁰ İnfitâr 82/13, 14.

¹¹ Enbiyâ 21/47.

¹² Kasas 28/56.

¹³ Sebe' 34/28.

¹⁴ Kamer 54/1, 2.

¹⁵ İsrâ 17/1.

¹⁶ Necm 53/8,9,10.

ÖZGERİŞ

عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَتْ لولاك لولاك لما خلقت إلا فلاك	Allah geçmişte olanı affetti. ¹⁷ Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım. ¹⁸
اعرابى البنى عليه السلام آية فقال له قل لتلك اشجرة رسول الله يدعوك قال فمالت الشجرة عن يمينها وشمالها و بين يديها وخلقها فتقطعت عروقها ثم جائت تحدا لارض تجر عروقها حتى و قفت بين يدى رسول الله عليه السلام فقالت اسلام عليك يا رسول الله قال الا اعرابى مرها فلترجع الى منبتها فرجعت قدلت عروقها فى ذلك الموضع فاستوعت فيه فقال الاعرابى انذن لى اسجد لك قال عليه السلام لو امرت احدا ان يسجد لامرت المراءءان تسجد لزوجهما قال انذن لى ان اقبل بديك ورجليك فانن له	Bir bedevi Peygamber'e geldi ve ona: "Şu ağacı çağır sana gelsin" dedi. (Resûlullah O ağaca git, benim çağırdığımı söyle" dedi ve köylü gitti, o ağaca Resûlullah'ın dâvetine icâbet et deyince) Ağaç bir sağa bir sola, bir öne, bir geriye eğildi. Köklerini kopardı, köklerini, dallarını sürüyerek Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'e geldi: "Esselamu aleyküm ey Allah'ın Resulü" dedi. (Bu mucizeye şahit olan bedevi "Tamam, yeter, yeter!" dedi.) Allah Resulü ağaca "Geri dön!" deyince ağaç yerine geri döndü ve kökleriyle yerine yerleşti. Bedevi, "Bana sana secde etmem için izin ver." dedi. Peygamber, "Eğer birine secde etmesini emretseydim, kadına kocasına secde etmesini emrederdim." dedi. Bedevi, "Bana ellerini ve ayaklarını öpmem için izin ver." dedi, bunun üzerine Hz. Muhammed ona izin verdi. ¹⁹
عن على رض الله عنه كتابمكة مع رسول الله عليه اسلام فخرج الى بعد نواحيها فما استقبله شجرة ولا جبل الا قال له السلام عليك يا رسول الله	Hz. Ali radiyallâhu anh buyurur: Biz Mekke'de Peygamber ile birlikteydik. Önüne çıkan her ağaç ve taş: "Selâm sana ey Allah'ın Resulü" derdi. ²⁰
عن جابر بن سمرة رضى الله عنه عليه السلام انى لا عرف حجراً بمكة كان يسلم على قبل	Câbir bin Semure radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (buyurdu ki) "Ben Mekke'de bir taş bilirim ki resul olarak gönderilmeden evvel bana selâm verirdi." ²¹
عن عايشه رضحاله عنها لما استقبلنى جبرائيل بالرسالة جعلت لا مر بحجر و لا شجر الا قال السلام عليك يا رسول الله	Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Allah Resulü buyurdu ki: "Cebrail bana vahiy getirdiğinde, hiçbir taş veya ağacın yanından geçmedim ki 'Esselamu aleyküm ey Allah'ın Resulü' demesin." ²²
عن انس رضى الله عنه ان اهل مكة سألوا رسول الله عليه السلام ان يريهم آية فاراهم انشقاق شقين حتى رأوا حراء بينهما	Yine Enes bin Mâlik'ten radiyallâhu anh rivâyet edildiğine göre, Mekke halkı Rasûlullah'tan kendilerine mucize göstermesini istedi. Peygamber de onlara ayın ikiye yarıldığını gösterdi, hatta Hira Dağı iki parçanın arasından göründü. ²³

Şerh metninde, şerhe kaynaklık eden manzumenin mütedârik bahrinde yazıldığını ve aruzla ilgili hususları belirttikten sonra Mustafa Kâmil, manzumede secî-i mütevâzînin tercih edildiğini söyler. Ayrıca geleneğe âşıkâne sözlerle sevgiliyi anma üslubunun kasidede de devam ettirildiğini belirterek şerhine geçiş yapar.

Şerh metninin kurgusal tabakası üçe ayrılır. İlk tabakada lügat, sarf, iştikak, nahiv ilimleri çerçevesinde kurulan metnin görülen yüzü, dilbilgisel ve söz dizimsel olarak ortaya konur. İkinci tabaka, nazmın nesre dönüştürüldüğü, anlamın daha açık hâle getirildiği bölümdür. Üçüncü tabaka ise şerhin hakikî gövdesini oluşturan, murâdî ya da bâtinî de denilen bölümdür. Satır

¹⁷ Mâide 5/95.

¹⁸ Hadis.

¹⁹ Hikmet Akdemir. "Hz. Peygamber'in Ağaç Unsurunda Tezahür Eden Mucizeleri." *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, no. 14 (2022):79-80. Hadis.

²⁰ Hadis.

²¹ Hadis.

²² Hadis.

²³ Hadis.

arasında söylenenlerin keşfedildiği, şârihin metni yorumladığı, konuyu katmanlı hâle getirdiği bölümdür.²⁴

Mustafa Kâmil Efendi de şerh metnini böyle kurgulamıştır. Önce kelimenin anlamını, kökenini, sarf ve nahiv merkezinde dilbilgisel ve söz dizimsel izah eder; sonra beyti nesre çevirerek anlaşılır hâle getirir. Devamında beyitlerdeki mana inceliklerini, edebî sanatları, kelime tercihlerinin nedenlerini açıklayarak ayet ve hadislerle şerhini destekleme yoluna gider, bâtinî manayı ortaya koyar. Ayrıca izahlarında temyiz, te'kid, te'sis, te'nis, tevil, istinaf, kasr gibi terimlerden de yararlanır.

Şerh geleneğinde kelime tercihlerinde de bir usul izlenir. Bunu devam ettiren şârih, eserinin bir şerh olduğunu belirtir ve شرح kelimesini kullanır. Sonrasında şerhin çerçevesi çizdikten, muhtevayla ilgili genel bilgi verdikten sonra قال ifadesiyle şerhine başlar. İlk beyti alıntılar. Bir beyit bitmeden diğerine geçmez. Beyitler arasında ilgi kurar. Lafız, mana, i'rab ve rivayet yoluyla izah yapar. Manadan muradı ortaya koymak için beyan ilmi dairesinde mecaz, istiare, teşbih sanatları açısından değerlendirmeler yapar. Beyitlerde zikredilen her bir edebî sanat, Hz. Peygamber'in üstünlüğünü, mucizelerini ve ümmetine şefaatinin açıklamaya yöneliktir. Rivayetler, işaret edilen ayet ve hadisler ortaya konulur. Ayrıca kelimeden cümleye (parçadan bütüne) bir sıralama takip ederek şerh metninin bâtinî yönünü okuyucuya aktarmaya çalışır.

Şerhteki ifade biçimi ise karma bir üsluptur. “O dedi/onun dediği” ve “ben diyorum ki” şeklinde de hulasa edilen bu üslupta şârih, bazen قوله/قال kelimeleriyle bazen de “ya'ni” kelimesiyle bu üsluba uyduğunu gösterir. Özellikle Türkçe şerhlerde bu kelime, “Demek istiyorum ki, bize doğan mana şu vecihtedir.” anlamlarını taşımaktadır.²⁵ Mustafa Kâmil Efendi her iki husustan da şerh metninde yararlanır.

Besmele lafzıyla başlayan şerh metninde Allah'a hamd edildikten Hz. Muhammed ve âl ü ahabına salat ve selam getirildikten sonra şârih kendini tanıtmıştır. Devamında ise şerhi yazma sebebini açıklamıştır. Buna göre şârih, Hz. Muhammed'in medhinde yazılan ve sır dolu hakikatleri içeren Bûsîrî'nin bu kasidesini görür. Bu kasidenin en güzel tarzda, belîğ mana ve lafızlarla yazıldığını fark ederek Allah'ın rızasını kazanma, Hz. Peygamber'e yaklaşma umuduyla afele günü şerh yazmaya başlar ve eserini bu mübarek günde nihayetlendirir.

Bir rivayete göre hayatının sonlarında felç olan Bûsîrî, Hz. Peygamber için yazdığı kasidesiyle hastalıktan kurtulmuştur.²⁶ Yemlihâzâde de benzer şeyleri söyleyerek, bu kasidenin sayısız faydaları olduğunu, bu kasideyi kim gece veya gündüz okursa, Allah'ın ona muradını vereceğini, sultanların yanında onu heybetli ve makbul kılacağını ifade eder.

Kasidenin ilk beyti, Hz. Muhammed'in nurundan bahsedilen, yüzünün sabaha saçının siyahlığının geceye benzetildiği bir beyittir. Şârih, İmam Bûsîrî'nin ilk beyitte zıtlıklarla yaptığı benzetmenin derinliğini göstermek adına Klasik Arap şiirinin geleneksel yapısı ve bütünlüğü üzerindeki tenkitçi yaklaşımlarıyla önde gelen temsilcilerinden kabul edilen İbn Tabâtabâ'nın²⁷ şiirinden alıntı yapmıştır. Bu beyit ve kaynak metindeki hâli şöyledir:

Şerh metnindeki beyit	İbn Tabâtabâ'nın beyti
لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلَى غَلَّاتِهِ قَدْ زَارَ أَرْزَاقَهَا عَلَى الْقَمَرِ	لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلَى غَلَّاتِهِ قَدْ زَارَ كِتَابَهَا عَلَى الْقَمَرِ ²⁸

²⁴ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup -Kaside-i Bürde Örneği*, 124.

²⁵ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup -Kaside-i Bürde Örneği*, 79-80.

²⁶ Demirayak, *El-Bûsîrî El-Kasîdetü'l-Hemziyye ve Manzum Bir Türkçe Çevirisi*, 64.

²⁷ Mehmet Sami Benli, “İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan.” <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-tabataba-ebul-hasan>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.

²⁸ ديوان البوصيري http://archive.org/details/20191019_20191019_1548. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.

Onun ince elbisesinin eskiliğine şaşmayın; çünkü düğmeleri ayın üzerine dikilmiştir.	Onun ince elbisesinin eskiliğine şaşmayın; çünkü düğmeleri ayın üzerinde parıldamaktadır.

Ayrıca burada Hz. Peygamber'in hem beşeriyet yönüyle hem de risalet yönüyle iki kemal sahibi olduğu vurgulanmıştır. Nitekim onun yüzünün nura, saçının geceye benzetilmesi, hem cemâl hem de celâl sıfatlarının onda bulunduğunu göstermektedir.

Sonraki beyitlerde ise sırasıyla Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğü, insanlara yol göstericiliği; kâinatın yaratılış sebebi oluşu, insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği; soyunun temiz ve yüceliği, Arapların onun hizmetinde oluşu; ağacın yürümesi, taşın konuşması, ayın ikiye yarılması mucizeleri; İsrâ gecesi, Miraç hadisesi ve O'nun peygamberlerin imamı olduğu, Allah'ın huzuruna yükseltilecek tek elçi olduğu; Hz. Muhammed'in şeref ve derece bakımından bütün peygamberlerin mertebelerini aştığı, onun hürmetine Allah'ın onun ümmetini bağışlamasının umulduğu; kurtuluşun Hz. Muhammed'in davetine icabetle mümkün olacağı konuları ayetlerle, sahih rivayetlerle izah edilir.

Kaside şerhinin sonunda, ümmetin kurtuluşunun onun davetine icabet etmekle mümkün olduğu belirtilerek aslında bütün beyitlerin özeti verilmiştir. Şerh metni dua ile sonlandırılmıştır.

2. Şerh Metni

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Allah'a hamd ederek, O'nun Resûlüne, ailesine, temiz ve pak olan yakınlarına salât ve selâm ederek derim ki; Yemlîhâzâde diye anılan (Allah onun derecesini artırsın), Allah'ın zenginliğine muhtaç olan ben, Abdullah oğlu Mustafa Kâmil et-tevfikî, Hanefî Muhammed'in Resûlullah'ın medhinde söylediği ve sır dolu hakikatleri ihtiva eden mübarek kasidesini gördüm. Bu kasidenin Peygamberlerin efendisini övgüde en güzel tarzda, en latif düzenle, en belîğ mana ve lafızlarla kaleme alındığını fark ettim. Onu şerh etmeyi istedim ve beklemeden Arefe günü bu işe başladım. Gündüzün bir kısmı geçtikten sonra, böyle bir günde bu şerhle Peygamber'e yaklaşmayı ve mağfîret sahibi Yüce Allah'ın rızasına erişmeyi umuyordum. Şüphesiz başarı veren Allah'tır, hakikati ortaya çıkarma kudreti O'nun elindedir.

Ve bil ki, bu kasidenin sayısız faydaları vardır; ancak tecrübe ile bilinir. Rivayet edilir ki onu gece veya gündüz okuyan kimseye Allah muradını verir ve onu hükümdarlar ve sultanlar katında heybetli ve makbul kılar.

Yine bil ki, bu kaside “müteditârik” bahrindendir; aruzunun tef'ile ve darbında “habn” vardır. Sekiz defa “fâilün” geldiğinde, elif harfi düşürülürse “fa'ilün” kalır ve böylece “mahbûn” adını alır. “Ayn” harfinin sakın kılınmasıyla “muzmar” şekline dönüşür. Bu durum, beyitlerin başında ve ortalarında vardır; yalnızca beşinci ve yedinci beyitlerin başları mahbun gelir, diğer yerlerde ise “muzmar”dır. Bu, şiir geleneğinde olağandır. Şairler, kasidelerinin girişlerinde âşıkane ifadelerle sevgiliyi anmayı bir gereklilik sayarlar. Onu, kaside başlangıçlarının inceliklerinden kabul ederler. Şair de bu geleneğe uyarak şöyle demiştir:

الصبح بدا من طلعه

والليل دجى من وفرته

Sabah nurunu O'nun çehresinden; gece ise karanlığını O'nun siyah saçlarından aldı.

Burada “subh” kelimesi “aydınlık, nur” manasınadır. “Gece” kelimesi, “sabah”ın mukabili olarak zikredilmiştir. Nahiv açısından “subh” mübteditardır. “Beda” fiili “el-budû”dan (ortaya çıkmak) türemiştir; bu da onun haberini teşkil etmektedir. Buradaki “min” edatı, “bedâ” fiiline taalluk eder ve “güzel yüzün ortaya çıkışından, güzellikten” manasını ifade eder. Zamir, maruf olan medh olunan zata, yani peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e racidir. “Gece” ise “sabah”a atıftır. Onun bağlanması, iki kemâl arasında bir orta yol için ve haberlikte ittifak

ÖZGERİŞ

sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Şüphesiz iyiler, nimet içindedir; günahkârlar da cehennem içindedir.*

“Dücâ” kelimesi, “ed-ducû”dan gelir ve “karanlık” demektir. “Vefre” ise, şakaktan kulak memesine kadar sarkan saçın gürlüğü demektir. Yani sabah onun yüzünün güzelliğinden ortaya çıkmış, saçının şakaktan kulak memesine kadar inen gürlüğünden de gece kararmıştır. Burada maksat, onun yüzünün sabaha, saçının siyahlığının da geceye benzetilmesidir. Bu, istiare yoluyla yapılmıştır.

Beyitte, iki zıt tarafın bir arada zikredilmesi, eğer teşbihi bildirmiyorsa, istiarede unutulmaz. Nitekim şu sözde olduğu gibi: *Onun ince elbisesinin eskiliğine şaşmayın; çünkü düğmeleri ayın üzerine dikilmiştir.* Bu beyitte ve devamında, en güzel seci’lerden biri olan “seci’-i mütevâzî” vardır.

فاق الرسلا فضلا و علا

اهدى السبلا لدلالته

O, fazilet ve ulviyeti ile bütün resullerden üstün oldu; hidayetiyle yolları aydınlattı.

“Fâka” kelimesi, “üstün geldi” demektir. Zamir yine medhedilen zata aittir. “Rûsul” kelimesi, “resul”ün çoğuludur; “fâka” fiilinden etkilenendir (mef’ûlûdür). Seci’ uyumunu korumak için elif eklenmiştir. Burada maksat, tüm peygamberleri kapsamasıdır. Yani onun diğer tüm peygamberlerden üstün olduğu kastedilmiştir.

“Fazlan” kelimesi, üstünlük manasındadır; “fâka” fiiline dair bir temyizdir. Yani, onun fazileti bütün resullerin (peygamberlerin) faziletini geçti (denilmektedir). Çünkü temyiz manada fâil gibidir. Ve elif lam cem’e (çoğula) girdiğinde, cem’iyet manası ortadan kalkar. “Ve ‘alâ”, tekid veya te’sîs için yapılmış atıftır; yani “derece bakımından yüceldi.”

“Ve ehdâ”, “hedâ” fiilinden olup “hidayet etti” demektir. Hidâyet, talep edilene ulaştırır bir delalettir. Başka bir görüşe göre, “talep edilene ulaştırır şeye delalet” demektir.

“Fasl”ın, makâl (söz) için kemal olduğu; çünkü açıklama makamında bulunduğu söylenmiştir. Veya bağlantının kemalidir; çünkü bu, istînâf (yeniden başlama) cümlesidir. Ayrıca “es-subula” (yollar) kelimesi, mübteda olarak takdir edilmiş olabilir. “Es-subul”, “sebîl”in çoğuludur; elif lam, umum ifade eder. Burada murad edilen, açık istiare yoluyla dindir. Hidâyet, buna karine olarak zikredilmiştir. Çoğul olarak gelmesi, ya büyüklük sebebiyle ya da ta’zim için olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *Kıyamet gününde adalet terazilerini kurarız.*

“Li-delâletihi” (onun delaleti sebebiyle) ifadesi, “ehdâ”ya taalluk eder. Bu, “göstermek” manasındadır; yani “irşad etmek”tir. Tıpkı bir kimsenin, yahut Allah’ın insanı doğru dine ve sırat-ı müstakîme hidayet etmesi gibi. Böylece o, delil ve mürşid kılınmıştır; bunda kısır döngü söz konusu değildir. Ve “li-delâletihi” ifadesi, hidâyetten muradın “davet ve gösterme” olduğuna işarettir; yoksa “hidayeti yaratmak” değildir. Dolayısıyla bu, Allah Teâlâ’nın şu sözüyle çelişmez: *Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin.*

كنز الكرم مولى النعم

هادى الامم لشريعته

Cömertlik hazinesi, o hazineden ihsan edendi; toplumları dinine ve hidayetine erdirdi.

Bu beyitte bir tek mübtedâyâ (özneye) birden fazla haber zikredilmiştir. “Kenzü’l-kerem” ifadesinde, “hazine” kelimesi “cömertlik”e izafe edilmiştir. Burada, kerem (cömertlik) insan nefsinde kıymetli bir cevher gibi düşünülmüş, istiare yoluyla hazineye benzetilmiştir.

“Mevlâ” kelimesi mîm fetha, ve, lâm, vâv sükûn ile; “en-ni’am” kelimesi ise “ni‘met”in çoğulu olup şeddeli nun kesre, ‘ayn fetha, (mim) ile okunur. “Mevlâ en-ni’am”, “nimetlerin sahibi ve efendisi” anlamına gelir. Burada Hz. Peygamber, iki âlemin var oluşunun sebebidir, kâinatın

ÖZGERİŞ

yaratılışının başlangıcıdır ve hakikatte ins ve cin topluluklarına (sekaleyn) feyzin ulaşmasının vesilesidir. Nitekim “*Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.*” şeklindeki kudsî hadiste “nimetlerin sahibi” unvanı “iki ufkun (doğu ve batının) efendisi”ne isnat edilmiştir.

“Ümem” kelimesi, “ümme”nin çoğuludur. Burada maksat, tüm ümmetlerdir. Nitekim Kur’ân’da, “*Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik.*” buyrulmuştur. Bununla birlikte “ümme”ten maksat “ümme-i icâbe” (Peygamber’in davetine icabet edenler) de olabilir. Çoğul ifadesinin kullanılmasının sebebi, ya farklı gruplara işaret etmek yahut ta’zîm (yüceltme) amacıdır.

“Ve li’llâhi” ifadesi “eş-şerî’a”ya bağlıdır; yani “ümme”leri şeriatı davet eden” anlamındadır. Burada şeriat, peygamberlerden alınan şey olarak tanımlanır ki, bu da kitap ve sünnet ilmi ile bunlardan istinbat edilen hükümler bilgisidir.

النسب اعلیٰ الحسب

كل العرب في خدمته

Soyu, temiz ve pek yücedir; bütün Araplar O’nun hizmetindedir.

Zâke (işte bu) mübtedadır; “en-neseb” ise haberdır. Ta’rif, O’nun nesebinden başkasının neseb olmadığı iddiasıyla kasr içindir. “A’lâ” kelimesi ikinci haberdır veya mahzûf (gizli) bir cümlelerin mübtedasıdır. (Şairin) uzaklık lafzıyla işaret etmesi, ta’zîm (yüceltme) gayesi taşır. Çünkü bu, mekânın uzaklığı değil; bilakis mertebenin yüceliği ve derecenin büyüklüğüdür.

Ve “külli’l-‘Arab” (bütün Araplar) mübteda, “fi hizmetihî” (onun hizmetindedir) ise haberdır. Bu beyit ve onun ikinci mısra’ı, önceki beytin mazmûnuna ta’lîl (gerekçelendirme) makamındadır; birinci mısra’ı da buna dâhildir. Bu sebeple fasl (cümlelerin ayrılması) tercih edilmiştir. Ayrıca neseb ile haseb arasındaki farklılık ve birbirine göre derecelendirme de gizli değildir.

سعت الشجر نطق الحجر

شق القمر لشارته

Ağaç yürüdü, taş konuştu, ay onun işaretiyle yarıldı.

Bu beyitte Hz. Peygamber’in mucizeleri zikredilmiştir. Hepsi fi’l ve fâ’ildir. İlkinde te’nîsin isnadı, fâ’îlinin müennes olarak semâ’î kullanımına bina edilmiştir. “Sa’at eş-şecer (ağaç yürüdü)”, “netak el-hacer (taş konuştu)” ve “şakka’l-kamer (ay yarıldı)” ifadeleri, Resûlullah’ın mucizelerine işaret etmektedir.

Bunlar hakkında sahih rivayetler vardır. Mesela, sahabeden Büreyde radıyallâhu anh rivayet eder: Bir bedevi Peygamber’e geldi, ondan bir mucize istedi. Ona, “Şu ağacı çağır, sana gelsin.” dedi. (Resûlullah, “O ağaca git, benim çağırdığımı söyle.” dedi ve köylü gitti, o ağaca Resûlullah’ın dâvetine icâbet et deyince) Ağaç bir sağa bir sola, bir öne, bir geriye eğildi. Köklerini kopardı, köklerini sürüyerek Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem’e geldi: “Esselamu aleyküm ey Allah’ın Resulü!” dedi. (Bu mucizeye şahit olan bedevi “Tamam, yeter, yeter!” dedi.) Bedevî, “Emret ona, yerine dönsün.” dedi. Resûlullah emretti, o da döndü ve köklerini yerine bıraktı, orada sabit oldu. Bedevî, “Bana sana secde etmem için izin ver.” dedi. Peygamber, “Eğer birine secde etmesini emretseydim, kadına kocasına secde etmesini emrederdim.” buyurdu. Bedevî, “Bana ellerini ve ayaklarını öpmem için izin ver.” dedi, bunun üzerine Hz. Muhammed ona izin verdi.

Hz. Ali radıyallâhu anh buyurur: Biz Mekke’de Peygamber ile birlikteyken, şehrin dışına çıktık. Karşılaştığımız her ağaç ve taş, “Selâm sana ey Allah’ın Resulü” derdi.

Câbir bin Semure radıyallâhu anh’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (buyurdu ki) “Ben Mekke’de bir taş bilirim ki resul olarak gönderilmeden evvel bana selâm verirdi.” O, *Hacerü’l-Esved’dir.*

Hiz. Aîşe'den rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü buyurdu ki: Cebrail bana vahiy getirdiğinde, hiçbir taş veya ağacın yanından geçmedim ki "Esselamu aleyküm ey Allah'ın Resûlü" demesin.

Yine Enes bin Mâlik'ten radiyallâhu anh'dan rivâyet edildiğine göre, Mekke halkı Resûlullah'tan kendilerine mucize göstermesini istedi. Peygamber de onlara ayın ikiye yarıldığını gösterdi; hatta Hira Dağı iki parçanın arasından göründü. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirir ve "Bu devam eden bir sihirdir." derler.*

جبرئیل اتي لية اسرى

والرب دعى لحضرته

İsra gecesı Cebrail O'na geldi, Allah O'nu huzuruna çağırđı.

Cebraîl kelimesinin başka telaffuzları da vardır: Cibrâ'îl, Cibrîl, Cebrâl, Cebrâ'el, Cebrâ'il, Cebrâ'in. "Cebraîl" kelimesi, mübteda; "etâ (geldi)" ise onun haberidir. "Leyleten" kelimesi, "etâ"ya zarf konumundadır. "İsrâ", gece yürüyüşü demektir. Yani "Allah Teâlâ'nın onu gece yürütmesi"dir. Nitekim Yüce Allah ayette (şöyle buyurmuştur): *Kulunu gece yürüyüşüne çıkaran Allah her türlü noksandan münezzehtir...*

Rivayet olunduğuna göre, İsrâ hadisesi, Hiz. Peygamber'in Ümmü Hânî'nin evinden, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya intikaliyle gerçekleşmiştir. Oysa bu olay, aralarında kırk gecelik yol bulunduğuna halde gecenin bir kısmında gerçekleşmiştir.

Allah Teâlâ o gece, Hiz. Âdem'den beri bütün peygamberleri diriltti. Cebrâîl'in izniyle onlar Hiz. Peygamber'in arkasında iki rekat namaz kıldılar. Namaz bitince geldiler, ona selâm verdiler ve Allah'ın emriyle kendi ümmetlerinin hâllerini haber verdiler. Sonra Allah Teâlâ Hiz. Peygamber'i Sidretü'l-Müntehâ'ya, oradan Arş'a yükseltmiş ve kendisine vahyettiğini vahyetmiştir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: *Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti.*

"Ve'r-Rabb" mübteda, "de'â" ise onun haberidir. Mef'ûl (nesne), gizlidir; yani "Onu huzuruna çağırđı." Bu cümle, mahzuf (gizli) zamirin hâlidir. Burada "Rab" isminin seçilmesi, merhamet dilemeye yöneliktir, yalvarış ve yakarış içindir. Daha sonra, İsrâ hadisesiyle ilgili ihtilaf edilmiştir: Bu olay, Resûlullah uyanırken sadece ruhuyla mı, yoksa bedeniyle birlikte mi gerçekleşmiştir? En yüce ve şerefli görüş, İsrâ'nın Peygamber'in mübarek bedeniyle gerçekleşmiş olduğu şeklindedir.

نال الشرفا والله عفى

عما سلفا²⁹ عن امته

O yüce rütbelere erişti, Allah da O'nun ümmetini affetti.

Yani Hiz. Peygamber, şeref ve derece bakımından öyle bir mertebeye ulaşmıştır ki, bu mertebe peygamberlerin derecelerini aşmıştır. Öyle ki Allah Teâlâ, diğer peygamberlerden farklı olarak, onun hürmetiyle ümmetinin geçmiş günahlarını affetmiştir.

Burada, "Allah" lafzı bütün kemal sıfatlarını kapsadığı için özellikle seçilmiştir. Fiilin geçmiş zamanla zikredilmesi, gerçekleşmesinin kesinliğine duyulan ümit sebebiyledir. Bu beyitte, *"Allah geçmişte olanı affetti."* ayetine bir telmih vardır.

Burada, birinci unsur "an", "afâ" ifadesine; ikinci unsur "mâ", "selef" ifadesine mütealliktir. "Ümmet" kelimesiyle kastedilen, kurtuluşa eren ümmettir (ümmet-i nâciye). Allah Teâlâ bizleri de onlardan eylesin. Âmin.

²⁹ Kaynak metindeki من kelimesi yerine عن ifadesi geçmektedir.

فمحمدا هو سيدنا

فالعزلنا باجابته

Hiz. Muhammed bizim efendimizdir, kurtuluşumuz onun davetine icabetledir.

Bu söz, belagatte “kapalı bir sözün ardından açıklık getirme “îzâh ba‘de’l-ibhâm” üslubundadır. Böylece kalplerde daha güçlü bir etki bırakır.

İzafe (tamlamaya bağlama), nekreye te’vîl edilmesi itibarıyladır; yani, ‘bizim Resûlümüz’ demektir. Dolayısıyla “Muhammed özel isimdir, ona izafe yapılamaz.” şeklinde bir itiraz yerinde değildir; zira bu tür bir izafet, ne tahsis (özelleştirme) ne de tarif (tanımlama) ifade etmektedir.

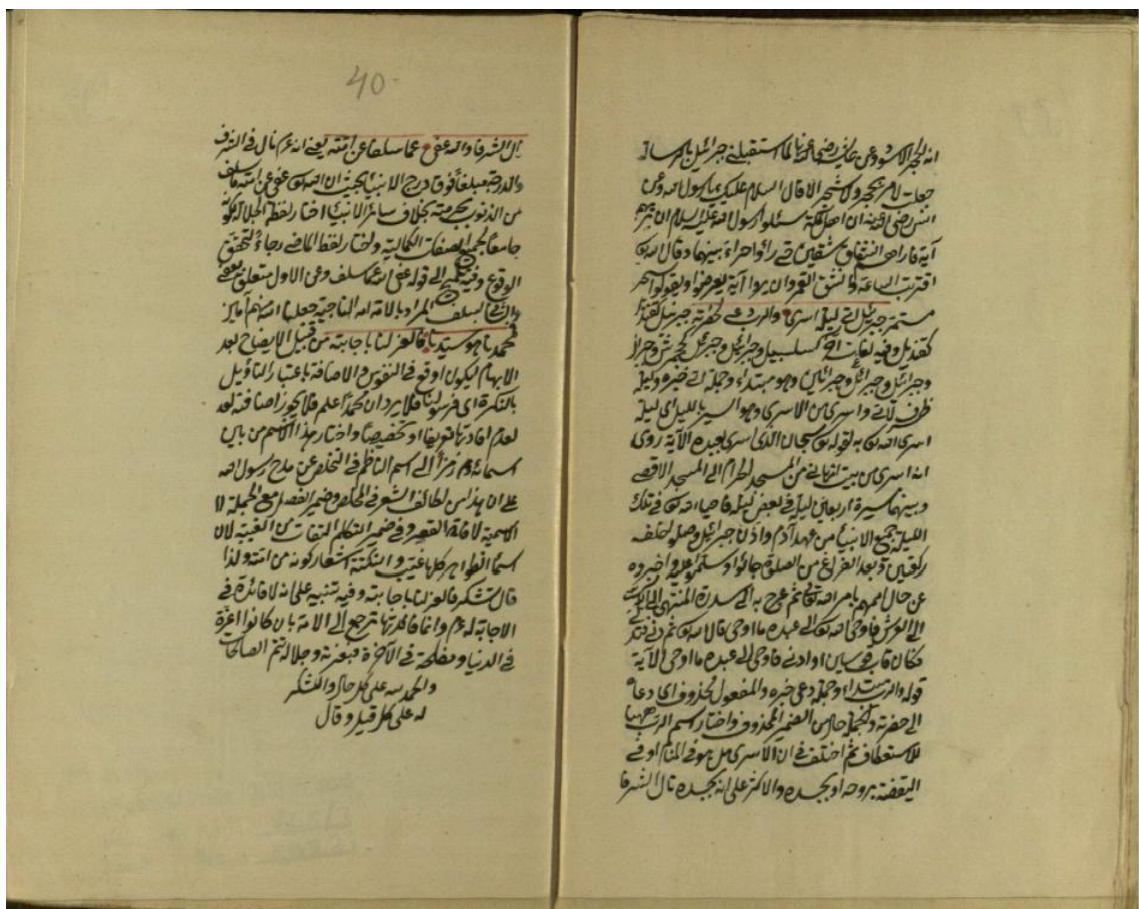
Şair, Resûlullah’ın isimleri arasından bu ismi özellikle seçmiştir. Burada hem kendi adına bir işaret (remiz) yapmış hem de Resûlullah’ı medhederken konuya şiirsel bir geçiş sağlamıştır. Bu ise şiirdeki incelikli sanatlar arasında yer alır (tahallüs sanatı).

Buradaki “zamîru’l-fasl”, isim cümlesiyle beraber kasr anlamı kazandırır. Ayrıca mütekellim (ben/biz) zamiri, gaip sigasından yapılan bir iltifattır; çünkü bütün zâhir isimler gaip konumundadır. Bu anlatımın ince mesajı, şairin Hiz. Peygamber’in ümmetinden olduğunu belirtmesidir. Bu sebeple “teşekkür” ifadesini kullanmış ve “Onun davetine icabetimiz sebebiyle izzetimiz vardır.” demiştir. Ayrıca burada, “Dünyada fayda yoktur; âhirette kurtuluş da yoktur (ancak onun şefaatiyle)” uyarısı yer almaktadır. Sonuç olarak, O’nun izzet ve celâliyle bütün salih ameller tamamlanır. Her hâlükârda hamd Allah’a mahsustur; her söz ve ifadede şükür yalnız O’na aittir.

3. Tıpkıbasım

Sonuç

İmam Bûsîrî'nin kasidelerine, özellikle *Kasîde-i Bürde*'sine şerh yazma hem Arap edebiyatında hem de Türk edebiyatında bir gelenek hâlini almıştır. Gelenek, şerh etme usûlüyle de devam ettirilmekle birlikte şerh yoluyla Allah'a yakınlaşma, Hz. Muhammed'i övme ve onun şefaatinin umma murad edilmiştir. İslam edebiyatında şerh, yalnızca bir metni açıklama çabası değil, aynı zamanda bir yorum ve yeniden yazım geleneği olarak işlev görmüştür. Bu gelenek, Anadolu sahasında dilbilimsel açıklamayı ve tasavvufî te'vili birleştiren karma bir hermenutik tavrı da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda klasik şerh geleneğinin Anadolu'daki 19. yüzyıl temsilcilerinden biri olan Yemlihâzâde Mustafa Kâmil Efendi de benzer bir çaba içine girmiş, İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*'sine Arapça bir şerh yazmıştır. Bu çalışmada, Mustafa Kâmil Efendi'nin İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Hâiyye*'sine yazdığı şerhe değinilmiş; şerh geleneğinin hem sürekliliğini hem de dönüşümünü temsil eden nadir örneklerden biri olan bu şerh, şekil ve muhteva özellikleriyle tanıtılmıştır.

İmam Bûsîrî'nin *Divan*'ında yer alan 8 beyitlik kısa kasideye yazdığı şerhin bilinen tek nüshası, Milli Kütüphane Yazmalar bölümünde, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 26 Hk 845 numaradaki yazmanın 37b-40a varakları arasında yer almaktadır. Arapça ve mensur şekilde yazılan şerh metni, *Şerhü Kasîdeti'l-Hâiyye* adıyla kayıtlıdır.

Metnin hermenutik yapısı dikkat çekicidir. Şârih, şerh metninde kasidenin hem lafız hem de mana boyutlarını ayrıntılı biçimde incelemiş; dilbilgisel çözümlemeler, edebî sanatlarla dair tespitler, ayet ve hadis iktibaslarıyla metni katmanlı bir şekilde ele almıştır. Şârih, klasik Arap şerh metodolojisinin (lafız–mana–bâtın tabakaları) temel yapılarını korumakla birlikte, Anadolu'da gelişen dil merkezli, öğretici ve tasavvufî yorum tarzıyla birleşmiştir. Böylelikle şerh, yalnızca bir açıklama değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in üstün vasıflarını ortaya koyan bir tefekkür metni niteliği kazanmıştır. Bu katmanlı yapı, klasik İslam hermenutiğinin metin–okuyucu–mana ilişkisinde nasıl somutlaştığını göstermiştir. Nitekim Osmanlı şerh geleneğinde metin, salt açıklanmaz; “yeniden tecrübe edilir”. Mustafa Kâmil'in *Kasîde-i Hâiyye* şerhi de bu epistemolojik tavrı yansıtmıştır.

Geleneksel şerh usûlünü devam ettiren Mustafa Kâmil Efendi, metninde terimsel bir dil kullanmış, hem kasidenin bütüncül mesajını vermeye hem de kelime tercihlerindeki incelikleri aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca şerh metninde kelimedden cümleye (parçadan bütüne) şeklinde bir sıralama izlemiştir.

Mustafa Kâmil Efendi'nin şerhi, *Kasîde-i Bürde* ve diğer meşhur Bûsîrî kasideleri üzerine yapılan şerhlerden farklı olarak, az bilinen bir metni konu edinmesi bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu tercih, hem şârihin edebî zevkini hem de geleneğe farklı bir katkı sunma arzusunu yansıtmaktadır. Gelenekten ayrışan bir bilinçli seçimle Mustafa Kâmil Efendi, Anadolu'daki şerh üretiminin sadece nakilci değil, seçici ve yorumlayıcı bir karakter taşıdığını gösterir. Bununla birlikte şerhin Arapça yazılması, Mustafa Kâmil Efendi'nin Arap dili ve edebiyatına hâkimiyetini; onun ilmî kimliğinin yanı sıra dinî ve tasavvufî derinliğini de ortaya koymaktadır. O, Arapça şerh dilinin resmî formuna bağlı kalırken, açıklamalarında Mevlevî çevrelerin tasavvufî tonu görülmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'i övme ve ona yaklaşma amacı, filolojik çözümlemenin ardında asıl motivasyon kaynağıdır ve şârihin metinle duygusal ve dinî bağ kurduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, *Kasîde-i Hâiyye* şerhi, klasik şerh geleneğinin işlevselliğini ve sürekliliğini göstermesinin yanında, 19. yüzyıl Osmanlı entelektüel ikliminde dinî, edebî ve tasavvufî metinlerin nasıl kavrandığına dair değerli ipuçları sunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu şerh, yalnızca Bûsîrî'nin şiir mirasına bir katkı değil, aynı zamanda Mustafa Kâmil Efendi'nin ilmî şahsiyetine de bir aynadır. İslam dünyasındaki şerh geleneğinin Anadolu'da 19. yüzyıldaki temsil biçimini örnekleyen özgün bir halka olan bu şerh, Arapça ilim diliyle üretilmiş bir Osmanlı eseri olarak çokdilliliği temsil etmektedir. Bu çalışmayla da literatürde daha önce işlenmemiş bir şerh

metni gün yüzüne çıkarılmış ve araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Böylece İslam edebiyatı şerh geleneğinin Anadolu'daki geç dönem halkasını anlamak için yeni bir zemin oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Akdemir, H. (2022). Hz. Peygamber'in Ağaç Unsurunda Tezahür Eden Mucizeleri. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*(14), 72–95.
<https://doi.org/10.53427/katre.1176567>
- Benli, M. S. İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-tabataba-ebul-hasan>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.
- Demirayak, K. (2020). *El-Bûsîrî El-Kasîdetü'l-Hemziyye ve Manzum Bir Türkçe Çevirisi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Fırıncioğulları, S. (2016). Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(53), 286–293.
- Irmak, M. (2024). *Kasîde-i Hemziyye ve Manzum Bir Tercümesi (Bûsîrî-Abdî)*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Kaya, M. Bûsîrî, Muhammed b. Saîd. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/busiri-muhammed-b-said>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.
- Mermer, K. (2020). *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp -Kasîde-i Bürde Örneği*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özgeriş, M. M. (2022). Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatı, edebî yönü ve eserleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(26), 658–674.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.1074017>
- Şensoy, S. Şerh. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serh>. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefî Hermeneutik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 75–92.
- Van Lit, L. W. C. (2017). Commentary and Commentary Tradition: The Basic Terms for Understanding Islamic Intellectual History. *MIDÉO*(32), 3–26.
- Yemlihâzâde Mustafâ Kâmil, E. Şerhü Kasîdeti'l-Hâ'îye. In: *Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu*, 26 Hk 845/2.
- ديوان البوصيري. http://archive.org/details/20191019_20191019_1548. Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.